

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

Pagal reikšmę ir gramatinius požymius, vaidmenį sakinyje žodžiai skirstomi į klases, vadinamas **kalbos dalimis**. Kalbininkas Akselis Holvutas (Axel Holvoet) pastebi, kad tokį skirstymą pagrindė dar graikų filosofai, daugiausia Platonas, Aristotelis ir stoikai, o jų sistemą patobulino Aleksandrijos filologai ir sukūrė tebenaudojamą 9 kalbos dalių sistemą. **Lietuvių kalboje skiriama 11 kalbos dalių**. Tyrinėdami jų gramatinius požymius, kaitymo ypatybes suprasite, kad kalbos dalys yra ne vien kalbos mokslo, gramatikos, o tiksliau – morfologijos objektas, bet ir mąstymo kategorija, t. y. sąvokomis, mintimis išreikštas tikrovės reiškiny.

1 užduotis. Nagrinėjant kalbos dalių gramatinius požymius, svarbu išmanyti, ką reiškia pateiktos sąvokos. Bendradarbiaudami paaiškinkite jų reikšmę. Naudokitės žodynais ir skaitmeniniais ištekliais (žr. *Naudingos nuorodos*).

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

2 uždutis. Pasitikrinkite ir įtvirtinkite: susiekite sąvokas su jų apibrėžimais.

Morfologija

vardažodžių, įvardžių ir kitų jiems artimų žodžių kaitymas linksniais.

Linksniāvimas

gramatikos šaka, tirianti kalbos ir žodžių dalis, kaitybą ir darybą.

Asmenāvimas

to paties žodžio įvairių gramatinių formų darymas. Svarbiausios kaitybos priemonės – galūnės ir kaitybos priesagos.

Laipsniāvimas

veiksmažodžio kaitymas asmenimis, skaičiais, laikais ir nuosakomis.

Darýba

kokybinių būdvardžių, kai kurių skaitvardžių ir dalyvių kaitymas laipsniais. Laipsniuojama lyginant. Pagrindiniai laipsniai – nelyginamasis, aukštesnysis ir aukščiausiasis.

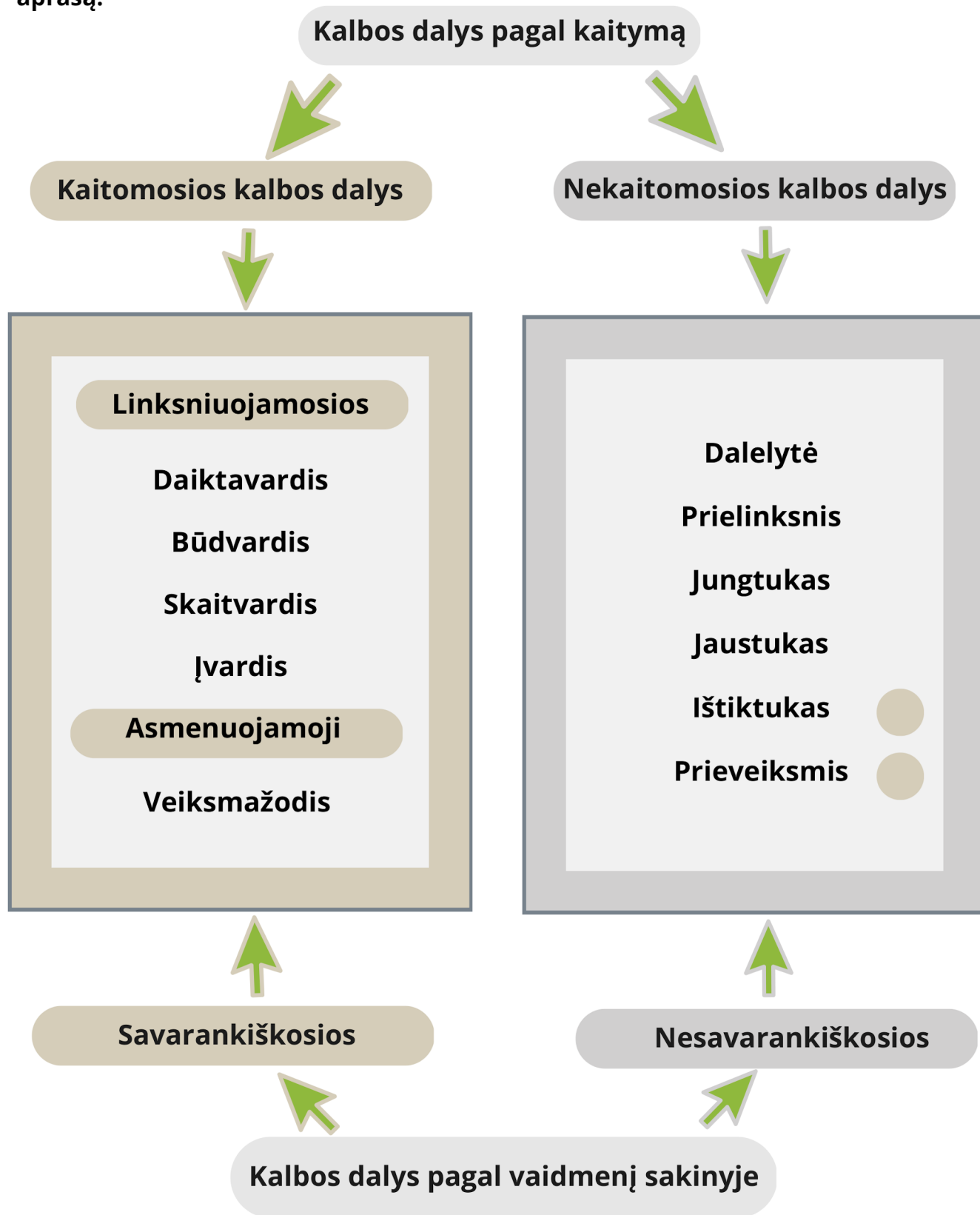
Kaitýba

naujos reikšmės žodžių darymas pridedant darybos priemones – priešdėlį, priesagą, kitą šaknį ar kamieną, pakeičiant galūnę.

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

3 užduotis. Pagal kaitymo ypatybes kalbos dalys skirstomos į kaitomasias ir nekaitomasias, o pagal vaidmenį sakinyje – į savarankiškasias ir nesavarankiškasias. Remdamiesi kalbos dalių skirstymo schema papildykite kalbos dalių skirstymo aprašą.

– turi kaitomosioms ir savarankiškomis kalbos dalims būdingų požymių.

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

Kalbos dalių skirstymo aprašas

Lietuvių kalboje skiriama ..... kalbos dalių. Tai pagal reikšmę, gramatinius požymius ir vaidmenį sakinyje sudarytos žodžių klasės, išskirtos dar Antikoje. Pagal kaitymo ypatybes kalbos dalys skirstomos į ..... ir ..... . Kaitomos yra ..... kalbos dalys: ....., ..., ..., ..., ..., ...

Daugelis kalbininkų pastebi, kad viena kaitymo ypatybė, t. y. laipsniavimas, būdinga irrieveiksmiams. Kalbininkas Antanas Smetona linkęs manyti, kadrieveiksmių laipsniai susiję ne su kaityba, o su daryba. Daiktavardis, būdvardis, skaitvardis ir įvardis yra kaitomos linksniais, tai yra ..... kalbos dalys, o ..... yra kaitomas asmenimis, tai yra asmenuojamoji kalbos dalis.

Pagal vaidmenį sakinyje, tai yra galėjimą eiti sakinio dalimis, kalbos dalys taip pat skirstomos į dvi grupes - ..... ir nesavarankiškasias. Savarankiškosios kalbos dalys - ....., ..., ..., ..., ...

Prieveiksmis eina sakinio dalimis, todėl taip pat laikomas ..... kalbos dalimi. Kartais net išiktukas, sakinyje kartais einantis tariniu, panašus į savarankiškąją kalbos dalį. Visgi, anot kalbininko Antano Smetonos, net perėmęs veiksmažodžio vaidmenį sakinyje, išiktukas visaverčiu tariniu netampa. Vadinasi, išiktuko negalima laikyti ir visaverte savarankiškąja ..... dalimi.

Dalelytė, prielinksnis, jungtukas dar vadinamos tarnybinėmis kalbos dalimis, nes rodo ryšį tarp žodžių, žodžių junginių, sakinių, visai keičia jų prasmę, suteikia naujų atspalvių.

Pagal www.saltiniai.info „Žodžių skirstymas kalbos dalimis“ ir www.smetona.lt

4 uždutis. Remdamiesi aprašu sugalvokite 2-3 klausimus ir pateikite juos savo bendramoksliams. Patys atsakę į jų klausimus užrašykite, kuo skiriasi kaitomosios ir nekaitomosios, savarankiškosios ir nesavarankiškosios kalbos dalys.

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

5 užduotis. Nagrinėdami kalbos dalių gramatinius požymius, bendradarbiaudami atlikite pasirinktas užduotis.

Daiktavardis

Reikšmė	Kaitymas	Skyriai	Pavyzdžiai
<p>Reiškia asmens, daikto vardą, reiškinio pavadinimą.</p> <p>Atsako į klausimą kas tai?</p>	<p>Linksniuojami (V. kas? <i>laisvė</i>, K. ko? <i>laisvės</i>, N. kam? <i>laisvei</i>, G. ką? <i>laisvę</i>, Įn. kuo? <i>laisve</i>, Vt. kur? <i>laisvėje</i>, Š. – <i>laisve</i>).</p> <p>Kaitomi skaičiais – vienaskaita (<i>pamoka</i>), daugiskaita (<i>pamokos</i>). Yra vienaskaitinių (<i>medus, pienas</i>), daugiskaitinių (<i>metai, miltai</i>). Giminėmis nekaitomi, bet yra vyriškosios (<i>vadovėlis, vėjas</i>) arba moteriškosios (<i>knyga, saulė</i>) giminės.</p>	<p>Tikriniai (<i>Lietuva, Naujieji Metai</i>), bendriniai (<i>lietuvis, metai</i>). Kai kurie (padaryti iš veiksmažodžių) gali būti sangražiniai (įsivertinimas).</p>	<p><i>Lietuva, Vilnius, jaunimas, laisvė, daina „Laisvė“.</i></p>

1. Raskite ir pabraukite daiktavardžius.

Fizinė laisvė – fizinių suvaržymų nebuvimas ir galimybė išgyventi, patenkinti fizinius poreikius. Taip pat santykis su kūnu, požiūris į sveikatą ir gyvybę, meilę.

2. Nurodykite paryškintų daiktavardžių skyrių, giminę, skaičių, linksnį.

„Laisvė yra tai, kas **žmogų** (_____) padaro žmogumi, jį išskiria iš kitų gyvųjų būtybių, visa savo **būtimi** (_____) priklausančių **gamtai** (_____)“, – teigia filosofas **Juozas Girnius** (_____).

3. Sugalvokite ir užrašykite sakinių su pateiktais daiktavardžiais (jei reikia, keiskite žodžių galūnes).

Laisvė, Vilnius, Lietuva, lietuvis, cukrus, metai, sveikata, meilė, savivalė.

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

Būdvardis

Reikšmė	Kaitymas	Skyriai	Pavyzdžiai
Žymi daikto ypatybę ir atsako į klausimus koks? kokia? kuris? kuri?	Linksniojami (V. kas? <i>laisvas</i> , K. ko? <i>laisvo</i> , N. kam? <i>laisvam</i> , G. ką? <i>laisvą</i> , Įn. kuo? <i>laisvu</i> , Vt. kur? <i>laisvame</i> , Š. – <i>laisvas</i>). Kaitomi skaičiais – vienaskaita (<i>laisvas</i>), daugiskaita (<i>laisvi</i>). Kaitomi giminėmis – vyriškąja (<i>laisvas</i>), moteriškąja (<i>laisva</i>). Kai kurie turi bevardę giminę (<i>gaivu</i> , <i>laisva</i>). Kai kurie būdvardžiai kaitomi laipsniais – nelyginamuju (<i>laisvas</i>), aukštėlesniuju (<i>laisvėlesnis</i>), aukštesniuju (<i>laisvesnis</i>), aukščiausiuju (<i>laisviausias</i>), visų aukščiausiuju (<i>visų laiviausias</i>).	Paprastieji (<i>laisvas</i> , <i>laisva</i> , <i>auksinis</i> , <i>auksinė</i>) ir įvardžiuotiniai (<i>laisvasis</i> , <i>aukštoji</i>).	<i>Laisvas</i> , <i>laisva</i> , <i>laisvesnis</i> , <i>laisvesnė</i> , <i>polaisvis</i> , <i>polaisvė</i> .

Kokie? Kurie?

1. Raskite ir pabraukite būdvardžius.

Ir pačioj laiviausioj santvarkoj niekas nėra automatiškai laivas. Laivam galima būti ne automatiškai, o tik savo paties pastanga. Kiekvienas automatizmas, kritinės sąmonės išblėsimas, yra laivės sunaikinimas.

Juozas Girnius „Laisvė“

2. Nurodykite paryškintų būdvardžių gramatinius požymius – skyrių, giminę, skaičių, linksnį, laipsnį.

*Savo esmės atsiskleidimu žmogus veikia visą supantį pasaulį, ne tik savo artimuosius, bet ir svetimus, netgi priešus. Jis visiems tampa paskata siekti **tikrosios** (_____) laivės. Sekant jo pavyzdžiu, laivė pasiekama ne tik **atskiram** (_____) žmogui, bet ir visai tautai. Tai yra **tikrojo** (_____) žmoniškumo pasireiškimas.*

Vydūnas „Žmogaus ir jo tautos laivė ir nelaisvė“

3. Sugalvokite sakinių su pateiktais būdvardžiais (jei reikia, keiskite žodžių galūnes).

Laisva, apygeris, auksinis, giedras, gaivu, nepaprastas, mėlynoji.

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

Skaitvardis

Reikšmė	Kaitymas	Skyriai	Pavyzdžiai
Žymi skaičių arba skaičiuojamąją vietą eilėje ir atsako į klausimus kiek? kelintas? kelinta?	Linksniuojami (V. kas? <i>antras</i> , K. ko? <i>antro</i> , N. kam? <i>antram</i> , G. ką? <i>antrą</i> , Įn. kuo? <i>antru</i> , Vt. kur? <i>antrame</i> , Š. – <i>antras</i>). Samplaikinių kelintinių skaitvardžių linksniuojamas tik paskutinis žodis (<i>šimtas antram</i>). Kai kurie kaitomi skaičiais – vienaskaita (<i>tūkstantis</i>), daugiskaita (<i>tūkstančiai</i>). Kai kurie kaitomi giminėmis – vyriškąja (<i>antras</i>), moteriškąja (<i>antra</i>), bevarde gimine (<i>añtra</i>). Kelintiniai skaitvardžiai gali būti įvardžiuojami (<i>antrasis, antroji</i>). Kai kurie skaitvardžiai laipsniuojami (<i>pirma, pirmesnė, pirmiausia</i>).	Kiekiniai: pagrindiniai (<i>du, dvi</i>), dauginiai (<i>dvejos, dveji</i>), kuopiniai (<i>dvejetas</i>), trupmeniniai (<i>viena antroji, pusantro</i>) ir kelintiniai (<i>antras, antra</i>).	<i>Du tūkstančiai, dvidešimt pirmasis, vienas, viena, treji, trejos, devynetas, viena ketvirtoji, dvylika, šimtas dvidešimt penki.</i>

1. Raskite ir pabraukite skaitvardžius.

Pirmoji laisvė – tai kvailystė arba įžūlumas. Ji panaši į arkli, kuris atsistojęs piestu išmeta iš balno raitelį. Tačiau tada arkliui teks dar stipriau pajusti kietą raitelio ranką. Antroji laisvė – tai atgaila. Ji panaši į laivo kapitoną, kuris, laivui skęstant, užuot sėdęs į gelbėjimosi valtį, pasilieka grimztančiame laive. Trečioji laisvė – pažinimas. Ji subręsta po kvailysčių ir atgailos.

Bertas Helingeris

2. Remdamiesi internetinės svetainės <https://www.worldometers.info/lt/> informacija, atsakykite į klausimus. Skaitvardžius užrašykite žodžiais.

Kiek šiais metais išleista knygų?

Kiek elektroninių laiškų išsiųsta šiandien?

Kiek automobilių pagaminta šiais metais?

Kiek žmonių gimė šiandien?

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

Įvardis

Reikšmė	Kaitymas	Skyriai	Pavyzdžiai
<p>Nurodo daiktą, ypatybę arba skaičių, bet jų nepavadina. Jei nurodo daiktą, atsako į klausimą kas? Jei ypatybę – koks? Jei skaičių – keli? kelintas? kelinta?</p>	<p>Vieni kaitomi giminėmis, skaičiais, linksniais (visas – visa, visas – visi; visas, viso, visam, visą, visu, visame, visas), kiti – skaičiais ir linksniais (aš – mes; aš, manęs, man, mane, manimi, manyje), dar kiti – tik linksniais (viskas, visko, viskam, viską ir t. t.). Kai kurie įvardžiai turi bevardę giminę (<i>tai, šita, viena, kita, visa</i>), gali būti įvardžiuotiniai (manasis, manoji).</p> <div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="border: 1px solid gray; border-radius: 50%; padding: 10px; margin-right: 10px;"> <p><i>Jie, jos, visi, niekas, joks...</i></p> </div> <div style="border: 1px solid gray; border-radius: 50%; padding: 10px; margin-left: 10px;"> <p><i>Kitokie, visokie...</i></p> </div> </div>	<p>Asmeniniai (aš, tu, jis, ji), klausiamieji ir santykiniai (<i>kas, koks, kuris, kelintas</i>), parodomieji (<i>tas, šitas, toks, anoks</i>), neapibrėžiamieji (<i>kažkas, kažkoks</i>), pabrėžiamasis (<i>pats</i>).</p>	<p><i>Jis, ji, tas, ta, toks, tokia, keli, kelios, niekas, joks, visoks.</i></p>

1. Raskite ir pabraukite įvardžius.

Tad kalbėdami apie laisvę, mes pažįstame patys save. Kalbėdami apie laisvę, bręstame, t. y. patiriame, kas yra tikroji ištikimybė ir prierašumas. Šitaip pažįstame ne vien patys save, bet ir kitus, kalbančius apie laisvę. Kalba išduoda kiekvieną, kuris spekuliuoja laisve.

Vaidotas Daunys „Šeštoji diena: esė“

2. Parašykite įvardį reikiamu linksniu.

Subręsti laisvei – vadinasi, (ji) ____ iškalbėti. Laisvė turi apsigyventi (mes) ____ žodžiuose. Čia (ji) ____ turi rasti savo sėslųjį pagrindą, savo ribas ir formą, be (kuris) ____ jinai nėra laisvė, o tik chaotiškas ūkas. Kalba tveria laisvę, kadangi (niekas) ____ pasaulyje nėra sėslesnio už (šitas) ____ iš gomurio kylančią žmogaus pastangą.

Vaidotas Daunys „Šeštoji diena: esė“

3. Sugalvokite sakinių su pateiktais įvardžiais.

Savęs, kažkas, savo, niekam, manas, visiems, kiekvienam, niekas.

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

Veiksmažodis

Reikšmė	Kaitymas	Skyriai	Pavyzdžiai
<p>Reiškia daikto veiksmą arba būseną ir atsako į klausimus ką veikia? kas vyksta, darosi, atsitinka?</p> <p>Neasmenuojamosios veiksmažodžio formos aptartos 1 temos 4.2 pamokoje.</p>	<p>Asmenuojamas (<i>aš esu, tu esi, jis, ji yra, mes esame, jūs esate, jie jos yra</i>), kaitomas laikais (<i>yra, buvo, būdavo, bus</i>), skaičiais (<i>aš esu, mes esame</i>), nuosakomis (<i>būty, būk</i>).</p> <p>Laikai: esamasis, būtasis kartinis, būtasis dažninis, būsiamasis.</p> <p>Nuosaka yra veiksmažodžio kategorija, rodanti veiksmo modalumą ir kalbančiojo asmens nustatomą santykį su tikrove. Pagal tai ir skiriamos šios nuosakos: tiesioginė (<i>yra, buvo, būdavo, bus</i>), tariamoji (<i>būčiau, būtum, būty, būtume, būtute, būty</i>), liepiamoji (<i>būk, būkime, būkite</i>).</p> <p>Pagrindinės veiksmažodžio formos: bendratis (<i>būti</i>), esamojo laiko 3 asmuo (<i>yra</i>), būtojo kartinio laiko 3 asmuo (<i>buvo</i>).</p>	<p>Kai kurie veiksmažodžiai gali būti sangražiniai (renkasi, pasirenka).</p>	<p><i>Girdėti, girdi, girdėjo; matyti, mato, matė; mylėti, myli, mylėjo.</i></p>

Ką veikti, veikia, veikė, veikdavo, veiks?

1. Apsidairykite ir pasakykite, kas pamokoje vyksta, darosi, atsitinka?

2. Remdamiesi nuotrauka, atsakykite į klausimus. Pavartokite tam tikro laiko ir nuosakos veiksmažodžius.

Ką veikia Lietuvos sportininkė Rūta Meilutytė?

Ką ji veikė iki nuotraukoje užfiksuotos akimirkos?

Ką ji dažnai veikdavo iki tol?

Ką ji veiks nuplaukusi šį ruožą?

Kaip manote, ką ji veiktų, jei nebūtų sportininkė?

Kaip galėtumėte paskatinti „auksinę žuvelę“ vadinamą merginą?

Rūta Meilutytė. SCANPIX nuotrauka

1.2 Kalbos dalių gramatiniai požymiai

Nekaitomosios kalbos dalys

Kalbos dalis	Reikšmė	Pavyzdžiai
Prieveiksmis	Reiškia veiksmo aplinkybę ar ypatybės požymį ir atsako į klausimus kaip? kur? kada? kodėl? kiek?	<i>Laisvyn, gerai, aukščiau, čia, ten, toli.</i>
Dalelytė	Žodžių junginiams ar sakiniams suteikia papildomų reikšmės atspalvių.	<i>Jau, negi, visgi, ne, ypač, štai, net, gal.</i>
Prielinksnis	Eina su linksniuojamuoju žodžiu ir rodo jo ryšį su kitais žodžiais.	<i>Ant, prieš, apie, su, už, dėl.</i>
Jungtukas	Jungia sakinio dalis ir sakinius.	<i>Ir, ar, arba, nors, nes, bet, tačiau.</i>
Jaustukas	Reiškia įvairius jausmus.	<i>Oi, ačiū, sudie, oho, dievaži.</i>
Ištiktukas	Reiškia įvairių veiksmyų sukeltus garsus ar vaizdus.	<i>Šliūkšt, šlept, čirkšt, triokšt, krepšt.</i>

1. Įrašykite, kokios kalbos dalys yra paryškinti žodžiai.

Krito Ikaras. Didžiulis **sparnuotas** šešėlis _____
Slinko per kalnus, laukus **ir** per jūrą. _____
Tirpo **nuo** saulės artumo vaškiniai sparnai, _____
Beviltiškai ore mosavo. _____

Arė artojas. Kopė į kalnus **aukštyn** – _____
Kaip į šimtmečius. _____
Jaučiai didžiuliai ėjo **ramiai** susitaikę su arklų ir jungu. _____

Marcelijus Martinaitis „Ikaras ir artojas“

2. Įsiklausykite į aplinkos garsus. Pastebėkite, kokius pojūčius jie sukelia, ir, pavartodami bent po vieną dalelytę, jaustuką ir ištiktuką, parašykite apie tai 2–3 sakinius.

Rašymui

A series of 18 horizontal lines for writing, spanning the width of the page.